

Ravnanje s problematičnimi živalskimi vrstami v Sloveniji na osnovi spoznanj raziskovalnega dela

Decision making in the Conservation Management of Problem Wildlife Species in Slovenia, based on the Knowledge gained through Current Research Projects

Miha ADAMIČ*

Izvleček

Adamič, M.: Ravnanje s problematičnimi živalskimi vrstami v Sloveniji na osnovi spoznanj raziskovalnega dela. V slovenščini, cit. lit. 17.

Slovenija sodi med nekaj srednjeevropskih držav, ki jih še naseljujejo vsi avtohtoni veliki sesalci, med njimi tudi predstavniki velikih zveri: rjavi medved, volk in ris. Kljub temu, da so vse tri uvrščene v Rdeči seznam ogroženih sesalcev v Sloveniji ter, da predstavljajo dragocen element narodove naravne dediščine in biotske raznovrstnosti pa ne smemo prezreti dejstev, ki praviloma otežujejo napore za njihovo varstvo v kulturni krajini. Zaradi načinov prehranjevanja ter drugih vedenjskih značilnosti sodijo v skupino problematičnih živalskih vrst, ki človeku povzročajo škodo na imetju in so mu lahko tudi nevarne. Ohranitev teh vrst v kulturni krajini je zato odvisna od splošnega javnega mnenja, le tega pa je mogoče pozitivno kondicionirati s hitrim vključevanjem koristnih ugotovitev raziskovalnih projektov.

Ključne besede: problematične vrste, velike zveri, odnos javnosti, raziskovalno delo, Slovenija

Synopsis

Adamič, M.: Decision making in the Conservation Management of Problem Wildlife Species in Slovenia, based on the Knowledge gained through Current Research Projects. In Slovene, lit. quot. 17.

Slovenia is among few Central European countries with preserved native stock of large mammals, including carnivore species, brown bear, wolf and lynx. Although the late represent valuable part of natural heritage and biotic diversity, and were also put on the List of threatened mammals in Slovenia, the problems arising from the management of viable populations of large carnivores should not be overlooked. According to their food strategies and behavioural patterns, they are treated as problem species. The chances for long term preservation of those species in cultural landscapes, which in fact the greatest part of Slovenia belongs to, is therefore closely related to the acceptance of general public. Since, the late might be positively supported by the results of current research projects on large carnivores, it is therefore very important for new knowledges to be promptly implicated in problem species conservation strategies.

Key words: problem species, large carnivores, public acceptance, research results, Slovenia

1. UVOD

1. INTRODUCTION

Slovenija sodi med tistih nekaj srednjeevropskih držav, ki jih še naseljujejo vsi avtohtoni veliki sesalci, med njimi tudi predstavniki velikih zveri: rjavi medved, volk in ris. Kljub temu, da so vse tri uvrščene v Rdeči seznam ogroženih sesalcev v Sloveniji ter, da predstavljajo dragocen element narodove naravne dediščine in biotske raznovrstnosti pa ne smemo prezreti dejstev, ki praviloma otežujejo napore za

njihovo varstvo v kulturni krajini. Gledano skozi današnjo človekovo optiko sodijo namreč vse tri vrste v skupino problematičnih živalskih vrst. S tem izrazom danes nadomeščamo arhaično zveneči pojem *škodljive živali* ki je *per se* opozarjal na nedvoumno škodljivost nekaterih živalskih vrst in torej posredno spodbujal k njihovega zatiranju. V to skupino lahko sodijo velike in srednjevelike zveri, veliki rastlinojedci, ribojedi ptiči ter nekateri ptiči pevci oziroma tiste vrste, ki zaradi načina prehranjevanja ter drugih življenjskih značilnosti: (1) človeku povzročajo škodo, (2) z njim tekmujejo v izkoriščanju istih naravnih virov in (3) izjemoma so ljudem lahko tudi nevarne.

* Prof. dr. Miha Adamič, Oddelek za gozdarstvo in gozdne vire Biotehniške fakultete, Večna pot 83, 1000 Ljubljana, SLO

Za uspešnost dolgoročnega upravljanja s populacijami problematičnih vrst, v soglasju z željami posameznih skupin prebivalcev Slovenije, ki danes prek svojih parlamentarnih predstavnikov že postajajo ključen element teh akcij, so neobhodno potrebni čim točnejši podatki o:

- velikosti in zgradbi populacij ter številčnih trendih problematičnih vrst,
- dejanski stopnji ranljivosti ali ogroženosti problematičnih vrst,
- prostorski razširjenosti in trendih širjenja v antropogeno krajino,
- dejanskem obsegu konfliktov med človekom in problematičnimi vrstami,
- odnosu lokalnih prebivalcev do varstva problematičnih živalskih vrst,
- izkušnjah v rabi preprečevalnih sredstev,
- višini izplačanih odškodnin za škodo, ki jo te vrste povzročajo, itn.

Uspešnega varstva populacij prostoživečih živali v kulturni krajini danes ni več mogoče načrtovati samo na klasični dvo-smerni ravni: živalska populacija – habitat, pač pa je potrebno upoštevati tudi tretjo raven – človeka. Slednje je še posebej pomembno pri oblikovanju varstvene strategije problematičnih živalskih vrst. Neupoštevanje odnosa tistih skupin lokalnih prebivalcev, ki so zaradi zakonskega varstva problematičnih živalskih vrst neposredno prizadete, lahko povsem izniči smisel varstvenih projektov. Tisto kar enemu pomeni estetsko in naravovarstveno kakovost, lahko namreč drugemu povzroča škodo ali ga celo ogroža (Tucker, Pletscher 1989, Craven et al 1992, Keilert 1996, itn.). Vse skupaj pa je povezano z različnimi načini preživljanja ter lokacijami prebivališč. Kljub geografski majhnosti Slovenije se načini preživljanja in s tem izpostavljenost škodi, ki jo lahko povzročajo problematične vrste, regionalno močno razlikujejo. Kulturna krajina zaradi različnosti človekovih interesov ni posebno primeren habitat problematičnih vrst. Praviloma premajhni rezervati in zavarovana območja pa sami ne zmorejo opravljati funkcije varstva teh vrst. Za boljše razumevanje širših problemov si bomo le-te v nadaljnjem ogledali na primeru rjavega medveda (*Ursus arctos* L.) v Sloveniji.

2. KAJ VEMO O VELIKOSTI POPULACIJE RJAVEGA MEDVEDA V SLOVENIJI.

2. WHAT DO WE KNOW ABOUT THE POPULATION SIZE OF BROWN BEAR IN SLOVENIA

Pritajen način življenja, generalističen način prehranjevanja, velika gibljivost ter obsežnost individualnih arealov aktivnosti otežujeta možnosti točnega preštevanja oziroma ugotavljanja velikosti ter drugih pomembnih lastnosti populacij. Da bi spoznali vsaj nekatere značilnosti populacije rjavega medveda v Sloveniji smo v jeseni leta 1993, v sodelovanju s Komisijo LZS za veliko divjad in zveri organizirali prvo jesensko preštevanje medvedov na medvedjih mrhoviščih in krmiščih za divje prašiče v celotnem osrednjem varovalnem območju. Jesenska preštevanja smo kombinirali še s spomladanskim štetjem, prav tako na krmiščih. S tem delom kontinuirano nadaljujemo že 4. leto (v maju 1996 smo opravili spomladansko štetje) in nameravamo nadaljevati tudi v prihodnje. Zanimivi so rezultati, ki so prikazani v preglednici 1. Za populacijo rjavega medveda v Sloveniji je značilen visok delež mladičev oziroma povprečno število mladičev / 1 vodečo samico. Številke nas opozarjajo na visoko reprodukcijsko stopnjo populacije. Ker domnevamo, da je predzimsko mortaliteta mladičev v 1. življenjskem letu majhna, je prav vsakoletni prirastek razlog za naglo povečevanje velikosti populacije ter prostorsko širjenje vrste v Sloveniji. S preštevanjem seveda ni mogoče ugotoviti točnega števila medvedov. Vsi pač ne prihajajo na krmišča. Po opazovanjih v Romuniji (O. Ionescu, ustno sporočilo 1994) prihaja na krmišča v jesenskem času, odvisno od prehranskih razmer v naravi, med 70 in 90 % vseh medvedov v območju.

Pri naših proučevanjih razširjenosti in gostote medvedov smo uporabili rezultate preštevanja rjavih medvedov na krmiščih v maju 1996. Iz razlik v izračunanih gostotah je očitno, da območje razširjenosti rjavega medveda v Sloveniji sestavljajo tri, po gostotah in življenjskih razmerah različno primerna območja:

- (1) Kočevsko-Belokranjsko s povprečno gostoto 1,3 živali/1000 ha,
- (2) Krmsko, Notranjsko in Novomeško

Preglednica 1: Rezultati jesenskega preštevanja rjavih medvedov na krmiščih v letih 1993, 1994 in 1995 v osrednjem varovalnem območju vrste v Sloveniji.

Table 1.: The results of autumn 1993, 1994 and 1995 censusing of brown bears on feeding sites in core range of the species in Slovenia.

Datum šetja	Površina območja šetja (km ²) Area counted (km ²)	Skupno število preštetih medvedov Total figures of censused bears		Delež vodečih samic Share of the females with the cubs		Delež mladičev Share of the cubs		Povpr. število mladičev / 1 vodečo samico No. of cubs per 1 female
		n	%	n	%	n	%	
Oktober 1993 October 1993	2582	207	100	52	25,1	83	40,1	1,6
Oktober 1994 October 1994	3314	195	100	47	24,1	80	41,0	1,7
November 1995 November 1995	3878	258	100	59	22,9	93	36,0	1,6

LGO s povprečnimi gostotami 0,52-0,62 živali/1000 ha in

– (3) Obalno-Kraško LGO ter Zahodno-Dinarsko območje (Nanoško-Hrušiško območje, Idrijsko hribovje in Trnovski gozd) s povprečnimi gostotami med 0,24-0,29 živali/1000 ha.

Obalno-Kraško LGO ter zahodno Dinarsko območje, v katerih se enoti populacije rjavega medveda šele oblikujeta, se prostorsko prekrivata s predloženim razširjenim delom osrednjega varovalnega območja iz leta 1994.

3. KAKŠEN JE DEJANSKI OBSEG NEPOSREDNIH KONFRONTACIJ RJAVEGA MEDVEDA S ČLOVEKOM V SLOVENIJI.

3. WHICH IS THE REAL EXTENT OF CONFLICT ENCOUNTERS AMONG HUMANS AND BROWN BEARS IN SLOVENIA,

Telesna velikost, velika gibljivost in plenilski način življenja izpostavljajo rjavega medveda kot človeku potencialno nevarno vrsto. Po napadu samice z mladiči na krajana Zlatega repa pri Dvorski vasi spomladi 1996, le-ta je bil težko poškodovan in več mesecev hospitaliziran, se je ponovno

razvnela polemika o nevarnosti rjavega medveda za ljudi. Ta tematika je vsekakor zanimiva in postane tudi v Sloveniji od časa do časa silno aktualna. Glede na izbruhe nestrpnosti, ki jih množični mediji veselo podpirajo, gre verjetno za fiksirani atavistični strah človeka pred zvermi in drugimi nevarnostmi iz narave. O problematiki napadov rjavega medveda, ki so se končali s smrtnim izidom za ljudi na ozemlju (nekdanje) Jugoslavije sta pisala Cicnjak in Ruff (1990), drugih podrobnejših podatkov o tovrstnih dogodkih pa ni zbranih. Da bi bolje spoznali razsežnosti problema, smo pričeli na več ravneh zbirati in analizirati tovrstne dogodke. Pri analizi konfliktnih situacij med rjavim medvedom in človekom v Sloveniji po II. svetovni vojni smo zbrali registrirane podatke o 20 napadih na ljudi, ki so se končali bodisi s smrtnim izidom ali težjimi telesnimi poškodbami oseb, zaradi katerih so morale iskati zdravniško pomoč in bile tudi hospitalizirane. Domnevamo, da v analizo nismo uspeli zajeti vseh dogodkov, ker posebno v povojnih letih tovrstni primeri niso vzbudili tolikšne medijske pozornosti kot danes.

Iz preglednice 2 je razvidno, da je med-

Preglednica 2: Analiza 20 primerov konfliktnih srečanj med človekom in rjavim medvedom v Sloveniji v obdobju po II. svetovni vojni.

Table 2. The analysis of 20 direct confrontations among brown bears and humans in Slovenia in the post World war II period

Značilnosti medvedov, vpletenih v napade na ljudi <i>Status of the bears involved in direct attacks on the humans in Slovenia</i>	Število smrtnih primerov med ljudmi pri srečanju z medvedom <i>No. of attacks of the bears, ended by the deaths of involved persons</i>	Število srečanj, ki so se končali s telesnimi poškodbami <i>No. of attacks of the bears, ended by the injuries of involved persons</i>	Skupaj <i>Total</i>
Samice z mladiči <i>Females with cubs</i>	1	13	14
Medvedi ranjeni s strelnim orožjem <i>Firearm wounded bears</i>	1	1	2
Posamične živali, neznan razlog <i>Single bears, unknown reasons</i>	1	2	3
Medvedji pari v paritvenem obdobju <i>Mating pairs of bears</i>		1	1
Skupaj <i>Total</i>	3	17	20

ved lahko človeku nevaren (3 smrtni primeri in več težko poškodovanih, tudi trajno invalidnih oseb), vendar pa je glede na pogostnost srečanj med človekom in medvedom dejanskih konfliktnih situacij malo. Kar 70 % vseh napadov so v Sloveniji povzročile samice z mladiči. Ob naraščanju številčnosti in prostorskem širjenju rjavega medveda v Sloveniji je opazno, da se samice z mladiči pogosteje pojavljajo v bližini naselij ali celo v njih. Ponavljajoča srečanja s človekom pa povzročajo pri samicah strah za mladiče, ki lahko preraste tudi v agresivnost. Pri tem je treba seveda upoštevati razlike v individualni toleranci samic do ljudi in ravneh agresivnosti ob srečanjih s človekom. Nedvomno pa je treba pričakovati, da bo direktnih konfliktnih situacij med človekom in medvedom v prihodnje še več. Habitucija oziroma zmanjšana odzivnost živali na pojav človeka je namreč običajna posledica pogostega srečevanja s človekom – siceršnim naravnim sovražnikom. V Romuniji (O. Ionescu, ustno sporočilo 1994) so

medvedi v obdobju 1987–1992 povprečno v enem letu ubili 4 osebe, težje ranili 15 oseb (ki so morali pomoč iskati v bolnici) in 40 ljudi lažje poškodovali. Skupaj je bilo torej v povprečju v enem letu v obravnavanem obdobju okoli 60 registriranih napadov medvedov na ljudi, ki so se končali s različnimi posledicami. Zanimivo pa je, da se je število napadov na ljudi značilno povečalo po ponesrečenem poskusu, da bi iz narave odvzete mladiče v ujetništvu s intenzivnim krmiljenjem vzredili v velike, trofejno rekordne živali. Medvede, navajene na bližino človeka, so kasneje spustili nazaj v naravo, kjer naj bi postali lovski plen političnega establishmenta s Ceausescujem na čelu. Ob srečanjih z ljudmi so medvedi pri njih iskali hrano, napadali črede, vdirali v hleve, itn. Poškodbe in smrtni primeri ljudi so seveda zgolj logična posledica romunskega tipa interakcij. Istočasno je ta izkušnja tudi jasno opozorilo, da je dolgoročno sobivanje človeka in rjavega medveda mogoče le tam, kjer med njima obstoja spoštljiva distanca, ki jo morata upoštevati oba

udeleženca. Pohodi ljudi v osrednje dele medvedjih habitatov, divja smetišča, ostanki črnih zakolov, v gozdu puščena drobovina uplenjenih velikih rastlinojedcev in verjetno tudi namensko krmljenje medvedov, le-tem nedvomno zmanjšujejo strah pred človekom. Večnamensko funkcijo gozda si danes sicer vsak razlaga po svoje, vendar pa v glavnem vsi pristajamo, da je gozd tudi habitat divjih živali. Da pa je s pojmom habitat dejansko opredeljen skup vseh primernosti, ki neki živalski vrsti omogočajo življenje v okviru določenih območij pa je že preveč zapleteno. Dolgoročno primeren habitat za medveda pa je le tam, kjer se ta redko sreča s človekom oziroma se mu lahko varno izogne.

Ker so nas podrobneje zanimale reakcije rjavega medveda ob srečanju z ljudmi, smo v okviru raziskovalnega projekta MZT "Razsežnosti problemov varstva velikih zveri v kulturni krajini primer rjavega medveda v Sloveniji" v letu 1994 in 1995 opravili anketo med revirnimi gozdarji, zaposlenimi v osrednjem območju razširjenosti rjavega medveda ter v območjih, ki jih ta vrsta v zadnjih letih pospešeno kolonizira. Med anketiranci, skupaj 193, so prevladovali slušatelji prvega letnika višješolskega študija gozdarstva ob delu. Eno od vprašanj na vnaprej pripravljenem anonimnem vprašalniku je bilo namenjeno reakcijam, kakršne so anketiranci opazili pri medvedih ob srečanjih v gozdu. V opisanih 212 srečanjih so bili le v 13 primerih opaženi vidni znaki agresivnosti živali, v vseh primerih pri srečanju z medvedkami z mladiči. Opozoriti pa moramo, da je bilo srečanj z vodečimi samicami precej več, vendar jih je 13 očitno nestrno reagiralo na pojav človeka v bližini mladičev. Vsa opisana srečanja so se končala brez neposredne konfrontacije živali in človeka.

4. KOLIKO PRIMERNIH HABITATOV JE POTREBNIH ZA VARSTVO VITALNE POPULACIJE RJAVEGA MEDVEDA IN DRUGIH PROBLEMATIČNIH VRST Z VELIKIMI INDIVIDUALNIMI AREALI AKTIVNOSTI.

4. WHICH IS THE AMMOUNT OF SUITABLE HABITATS, NECESSARY TO SUPPORT VIABLE POPULATIONS OF THE BROWN BEAR AND OTHER PROBLEM WILDLIFE SPECIES WITH LARGE HOME RANGES.

Zagotovitev zadostne količine in kakovosti vrstno primernih habitatov sodi vsekakor med ključna izhodišča dolgoročne ohranitve vitalne, samoobnovljive populacije rjavega medveda in drugih velikih zveri v Sloveniji (Adamič 1993). Funkcija varstva živalskih vrst je v vrhu hierarhije funkcij le v praviloma premajhnih rezervatih in drugih zavarovanih območjih, v kulturni krajini pa je (ne)posredno prizadeta z drugačnimi človekovimi interesi v istem prostoru. Rjavi medved je gibljiva živalska vrsta z velikimi individualnimi areali aktivnosti. Z radiotelemetrijsko študijo, ki je tekla v okviru projekta Ekologija rjavega medveda v Sloveniji, smo ugotovili, da meri površina individualnih arealov aktivnosti radiotelemetriраниh medvedov od 60 do 200 km² (Kaczensky 1996), Staniša (1996) pa je ugotovil, da merijo areali aktivnosti risa (*Lynx lynx*) na Kočevskem med 135 in 222 km².

Naravovarstveniki so že na začetku 20. stoletja pričeli izločati in varovati narodne parke, naravne rezervate in druge oblike zavarovanih območij, v katerih naj bi ohranili biotsko raznovrstnost. Pojem biotske raznovrstnosti je sicer novejšega datuma, vendar so se takratne ideje varstva z njim prekrivale. Kljub nedvomni pozitivni vlogi takih območij v preteklosti pa danes že obstaja izvirna nevarnost, da zavarovano območje postane izoliran otok v kulturnem okolju oziroma razviti kulturni krajini (Gilpin, Soulé 1986). Pogosto namreč naletimo na razmišljanje, da naj bo narava v zavarovanih območjih čim bolj zaščitena, drugje pa naj drugi, bolj pragmatični cilji prevladajo naravovarstveno funkcijo.

V najnovejšem času srečujemo razmišljanja, da naj bi nekdanja (oziroma še sedanja) gojitvena lovišča v Sloveniji po-

stopno prevzela vodilno vlogo v varstvu velikih sesalcev v Sloveniji. Ali je to v resnici mogoče? Po klasifikaciji primernosti habitatov, ki jih je potrebno ohraniti kot prostorski okvir za varstvo vitalnih, samoobnovljivih populacij velikih sesalcev (Mysterud, Muus-Falck 1989a,b), je dolgoročni uspeh te naloge mogoče zagotoviti šele v območjih mega-rezervatov, s površino 1000-10.000 km². (10⁵ do 10⁶ ha). Po citirani klasifikaciji pa sodi večina gojitvenih lovišč v Sloveniji, ki naj bi postopno prerasti v zavarovana območja s poudarjeno funkcijo varstva velikih sesalcev, v kategorijo rezervatov z enotnim upravljanjem s populacijami divjih živali na površini med 100 in 1000 km² (10⁴ do 10⁵ ha). Taka območja po mnenju obeh avtorjev predstavljajo komaj dovolj velik prostorski okvir za ohranitev populacij manjših in srednjevelikih rastlinojedcev. Kljub v primerjavi s Skandinavijo ugodnejšimi prehranskimi zmogljivostmi, pa nikakor niso primerna za zagotovitev dolgoročne samoobnovljivosti populacij velikih rastlinojedcev in še manj velikih zveri. Celotno, če bi uspeli poenotiti sistem upravljanja oziroma cilje v vseh gojitvenih loviščih na Kočevskem bi dobili funkcionalni blok s površino komaj nekaj manj kot 700 km². Tak rezervat, ki bi bil premajhen, da bi lahko neodvisno od sosednjih območij zagotavljal prostorski okvir za dolgoročno varstvo samoobnovljive populacije katere od treh velikih zveri. Razmišljanja o strateški ekskluzivnosti načrtovanega območja Kočevskega naravnega parka (KNP) v pogledu varstva velikih zveri, ki jih pogosto slišimo tudi med zagovorniki ustanovitve KNP, so bile na licu mesta demantirane tudi z ugotovitvami projekta proučevanja velikosti arealov aktivnosti radiotelemetričnih risov na Kočevskem. Staniša (1996) je namreč ugotovil, da so se posamezne radiotelemetrične živali v različnih obdobjih leta zadrževale tudi na sosednjih območjih na Hrvaškem. Enako jasno v pogledu pomenske ekskluzivnosti zavarovanih območij je bilo tudi geslo Evropskega leta varstva narave-ENCY'95 (v prostem prevodu): Zavarovana območja niso dovolj, narava je povsod. Zato je nadvse pomembno, da varstvo problematičnih vrst koncipiramo tako, da bo njihova prisotnost mogoča tudi na zunanjih robovih zavarovanih

območij in na povezovalnih delih med njimi. Seveda imajo zavarovana območja v sistemu varstva velikih zveri lahko zelo pomembno težo. Načrtovalci upravljanja s populacijami prostoživečih živali v teh območjih pa bodo morali doživeti miselno tranzicijo v celostnem razumevanju procesov, ki jih zagovarjajo. Radikalno zmanjševanje velikosti populacij jelenjadi in sočasno popolno varstvo volka v okvirih istih območij, nujno vodi v nov induciran konflikt med volkom in človekom. Ta se na Kočevskem že kaže v skokovitem naraščanju izplačane odškodnine za ubite domače živali. Seveda zmanjšan odstrel jelenjadi ni univerzalno orodje v tem primeru, ljudi je vsekakor treba opremiti tudi z učinkoviti preprečevalnimi sredstvi. Vsekakor pa je velikost in dostopnost plenske populacije eden ključnih mehanizmov dolgoročnega in čim manj konfliktnega varstva volka. Različni cilji v istem prostoru in času pač niso kompatibilni. Seveda pa se moramo vprašati ali je politična podpora razvoju ovčereje, ki na Kočevskem nikoli ni imela ekonomskih poudarkov, sploh smiselna. Današnja država nekritično nadaljuje povsem politično zastavljeni projekt nekdanje SZDL, s katerim so pričeli v drugi polovici 80.let, verjetno zaradi izboljševanja imagea takratnih oblasti v odnosu do zasebne pobude v kmetijstvu. Ista država varuje velike plenilce (kar je seveda v skladu z normami ki veljajo v Evropi), ki napadajo ovce in plačuje odškodnino rejcem, ki dobivajo državne premije ali so dobili vsaj sredstva za pričetek reje ovc. V konkretnem primeru gre za očitno razmetavanje državnega denarja, ne glede iz katerega vira prihaja. Verjetno neinformirani davkoplačevalci so še tiho.

Pri iskanju razpoložljivih prostorskih okvirov za dolgoročno ohranitev vitalne zahodno-Dinarske populacije rjavega medveda in drugih dveh velikih zveri bo treba prestopiti, ne samo meje zavarovanih območij pač pa tudi državno mejo. V dogovoru s Hrvaško bo treba postaviti skupno, meddržavno varovalno območje za rjavega medveda in druge velike zveri, ki bi, poleg razširjenega osrednjega varovalnega območja velikih zveri v Sloveniji, vključevalo tudi večji del Gorskega Kotara, s čimer bi količino primernih habitatov povečali za do-

datnih 130.000 ha (Frković et al 1987) ter del Čičarije. Tako oblikovano meddržavno območje za varstvo velikih zveri bi merilo nekaj več kot 7000 km², v njem pa bi bilo dovolj prostora za življenje vitalne populacije 450–600 rjavih medvedov. Tak predlog (Adamič 1994) smo že leta 1994 naslovili na odgovorne institucije v Republiki Hrvaški, vendar odgovora ni bilo. Treba bo poskusiti znova. Dolgoročna projekcija citirane velikosti populacije pa je dovolj zanesljiv garant njene vitalnosti oziroma samoobnovljivosti tudi pri zmernem stopnjevanju recentnih pritiskov iz okolja. Z le-tem je v prihodnje, vsaj do polne uveljavitve predlaganih konzervacijskih norm v območju, vsekakor treba računati. Predlog za oblikovanje Fenoskandijskega mega-rezervata za rjavega medveda (Kolstad et al 1986, Mysterud, Muus Falck 1989b), ki predvideva uveljavitev skupnih strateških izhodišč varstva te živalske vrste na Norveškem, Finskem in Švedskem, nam pri tem lahko služi kot realen model.

5. RJAVI MEDVED PONOVO V ALPAH – DA ALI NE?

5. THE RETURN OF THE BROWN BEAR INTO THE ALPS – YES OR NO ?

Z Zakonom o okolju v Sloveniji iz leta 1991 so prostoživeče živali ter drugi naravni viri postali last države, ki v drugih zakonskih aktih in podzakonskih predpisih predpisuje ravni upravljanja s populacijami (population management levels). V Uredbi o zavarovanju ogroženih živalskih vrst (Ur.l. RS 57/93) so našteje vrste, ki so zaradi svoje redkosti, ranljivosti ali ogroženosti trajno zavarovane. Vse tri vrste velikih zveri so v citirani Uredbi uvrščene med trajno zaščitene vrste na celotnem ozemlju Slovenije. Recentni prostorski in številčni trendi populacije rjavega medveda, na katere so po letu 1990 opozarjali tudi pogosti konflikti med to živalsko vrsto in človekovo lastnino, so bili pri sprejemanju citirane uredbe očitno prezrti. S tem je država prevzela tudi odgovornost, da bo posledice zaščite problematičnih živalskih vrst tudi primerno sanirala. Sodeč po naraščanju višine izplačane odškodnine,

številu vsako leto izdanih dovoljenj za izredni odstrel problematičnih medvedov, ki napadajo živino, posebno ovce na pašnikih, ter protestnih peticijah lokalnih prebivalcev v Alpah, je bila Uredba o varstvu ogroženih vrst očitno pripravljena brez upoštevanja stališč lokalnih prebivalcev do varstva velikih zveri oziroma brez predhodne javnomnenjske raziskave v tej smeri. Predvsem pa manjka pomemben varnostni ventil, ki bi zagotavljal večjo naklonjenost lokalnega prebivalstva idejam varstva velikih zveri. To pa je finančna podpora široki uporabi preprečevalnih sredstev in ukrepov, ki so lahko zelo učinkoviti, vendar so, vsaj gledano kratkoročno, praviloma dragi. Uredba o tem, žal, ne govori. Upoštevana je le kurativa, povračilo škode (?) in izdajanje odstrelnih dovolilnic za radikalno odstranitev posameznih problematičnih živali.

V vseh analiziranih primerih (preglednica 3) je rjavi medved napadel nenadzorovane ovce oziroma črede brez pastirja. Ograde so bile praviloma ograjene z žično ograjo, višine do 150 cm. Medvedu, ki spretno pleza, le-ta ne predstavlja nikakršne ovire, pač pa onemogoča ovcam, da bi ušle na prosto. Pri napadih v srednjevelikih ogradah medved pogosto ovce nažene v kot in jih pritisne k ograji (I. Koren, ustno sporočilo). Nobena od napadenih ograd ni bila dodatno zavarovana z električno ograjo – "električnim pastirjem". Vsekakor je v določilih Uredbe o zavarovanju ogroženih živalskih vrst v Sloveniji spregledana nujnost sočasnega preventivnega varstva lokalnih prebivalcev oziroma njihove lastnine pred zaščitenimi velikimi zvermi ali kako drugo skupino problematičnih živalskih vrst.

Ponavljajoči se napadi na ovce na Pokljuki in Mežakli leta 1991, na Tolminskem in Pivškem leta 1993, na Kobariškem v letih 1993, 1994, 1995 in 1996 ter drugod v Sloveniji so jasno opozorilo, da se bomo s tovrstnimi problemi, verjetno celo v povečanem obsegu, še soočali. Vsekakor je treba tovrstne napovedi upoštevati tudi v strateških izhodiščih varstva velikih plenilcev v Sloveniji. Ker je nosilna zmogljivost habitatov v zunanem območju, posebej njen prehranski aspekt, v primerjavi z osrednjim območjem majhna, je problem škode latentno trajno prisoten. Primeri plenjenja ovc ter druge značilne oblike

Preglednica 3: Analiza 62 primerov plenjenja ovc v zunanjem območju razširjenosti rjavega medveda v Sloveniji.

Table 3. Analysis of 62 predation cases of brown bears upon sheep in the areas out of the species core range in Slovenia.

Vrsta paše - velikost pašnikov <i>Type of pasturing-pasture size</i>	Število analiziranih plenjskih dogodkov <i>No. of analysed cases of predation</i>	Skupno število ubitih ovc v analiziranih dogodkih <i>Total figures of sheep killed in all cases</i>	Mediana števila ubitih ovc v enem dogodku <i>Median number of sheep killed in one case</i>	Rang Range	
				Min.	Max.
Pašniki pašnih skupnosti - nenadzorovana prosta paša <i>Community pastures - sheep unguarded</i>	37	68	2,0	1	7
Srednjevelike ograde s površino 2-10 ha brez nadzora <i>Medium sized enclosures 2-10 ha - sheep unguarded</i>	15	66	5,0	1	9
Male ograde s površino ≤ 1 ha brez nadzora <i>Small enclosures ≤ 1ha - sheep unguarded</i>	10	146	11,0	6	52

prehranjevalnega vedenja (poškodbe čebelnjakov, itn.) so posledica lahke dostopnosti antropogenih prehranskih virov ter skromnejših naravnih prehranskih zmogljivosti habitatov v predalpskem in alpskem območju. Škoda, ki jo povzroča rjavi medved, vzbuja med lokalnim prebivalstvom odklonilne odnose do varstva te živalske vrste, kljub širšim mednarodnim pomen-skim razsežnostim akcije povratka rjavega medveda v Alpe. Varstvo problematičnih vrst je lahko uspešno le ob vzpostavljenem soglasju lokalnih prebivalcev. Takega soglasja pa od prebivalcev Alp, zaradi tradicionalnih odklonilnih stališč do velikih plenilcev, ki izvirajo tudi iz njihove ekonomske navezanosti na pašno živinorejo, ne bo lahko pridobiti.

6. ZAKLJUČKI

6. CONCLUSIONS

Pri upravljanju z vitalnimi populacijami problematičnih živalskih vrst v kulturni krajini se srečujemo z različnimi ciljnimi skupinami prebivalcev in njihovimi interesi. S tem se porajajo tudi različni, večkrat povsem nepričakovani problemi, ki se s časom spreminjajo, in katere je treba vsekakor upoštevati. Le konsenz prizadetih lokalnih skupin prebivalcev ter skupnosti lahko zagotovi uspeh varstvenih akcij, neupoštevanje njihovega mnenja pa je iracionalno. Samo z represivnimi ukrepi, ob neučinkovitih inšpekcijskih službah ter nedorečeni kaznovalni politiki, učinkovitih ukrepov varstva problematičnih vrst namreč ni mogoče

dolgoročno uveljavljati. Varstva ogroženih živali iz skupine problematičnih vrst ne smemo zaostri do točke, kjer se varstvena ideja konfrontira z zahtevami družbe, posebej prizadetih lokalnih skupin prebivalcev. Zahteve po varstvu živalskih vrst morajo izhajati tudi iz želje ljudi, da živali ohranimo in ne smejo biti zgolj konstrukt državnih uradnikov.

Rjavi medved in ris, v prihodnosti se jima bo morda pridružil tudi volk, se iz Slovenije širita v Avstrijo ter Italijo in že poseljujeta obmejne pokrajine. Problemi, ki se v Sloveniji pojavljajo v območjih tradicionalne razširjenosti velikih zveri in po letu 1990 tudi v slovenskih Alpah, se tako širijo proti severu. Zaradi več kot stoletne odsotnosti obeh vrst zveri v Avstriji, se reakcije tamkajšnjih anketiranih prebivalcev, kot je razvidno iz javnomnenjske študije o odnosu ljudi do velikih zveri (Korenjak 1995) značilno razlikujejo od mnenja enakih ciljnih skupin v Sloveniji. K slednjemu je verjetno nehote prispeval tudi projekt WWF Avstrija, ki je leta 1992, brez soglasja lokalnih prebivalcev, pričel z akcijo naseljevanja oziroma "dodajanja" rjavih medvedov, odlovljenih na Hrvaškem in v Sloveniji, v območje manjšega krajinskega parka v Nižji Avstriji. V območju Ötschergebirge je že okoli 10 let živel odrasel samec, ki je tja prišel po naravnem selitvenem koridorju iz Slovenije (Kraus 1991). V WWF Avstrija so zato razmišljali, da njihova akcija pomenko ni ponovna naselitev pač pa le dodajanje živali iste vrste v območje, ki ga ta vrsta že naseljuje. Nepremišljene akcije lahko torej negativno preoblikujejo odnos ljudi do sicer privlačnih in pozitivnih idej.

V prihodnje, predvsem ob naglem približevanju Slovenije Evropski uniji, je treba pričakovati zaostrene pritiske na Slovenijo, da zaščiti rjavega medveda na celotnem svojem ozemlju. Že sedaj nam pogosto očitajo, da je širjenje rjavega medveda čez državno mejo v sosednje pokrajine prepočasno predvsem zaradi odstrela v Sloveniji. Slednje je seveda trhet argument, posebej če upoštevamo podatke o deležu mladičev v podatkih vsakoletnega jesenskega preštovanja na krmiščih (preglednica 1) in, da odstrel po letu 1990 ni presegel številke 40 živali letno. Sosedom Avstrijcem in

Italjanom bo treba vljudno dopovedati, da povratek rjavega medveda v Alpe le ne bo tako enostaven, nikakor pa ne poceni, kot si predstavljajo. Ne smemo si namreč dovoliti, da povračilo škode in nabavo preprečevalnih sredstev za prizadete prebivalce plačuje le slovenski državni proračun.

Za vzpostavitev konsenza lokalnih prebivalcev do varstva problematične vrste oziroma okvirov njenega političnega habitata (Burns 1986) pa so, poleg spoznavanja vrstno-specifičnih populacijsko-ekoloških značilnosti, potrebne tudi raziskave javnega mnenja in vgrajevanje ugotovitev v konkretne odločitve. Z javnomnenjskimi raziskavami moramo pričeti pravočasno, nikakor pa ne šele ob nastanku akutne konfliktna situacije, n.pr. ob napadu medveda na človeka, ob pojavih presežnega ubijanja živine na pašnikih, itn. Bath (ustno sporočilo, 1995) opozarja, da morajo biti javnomnenjske raziskave naravnane na trajno spremljavo odnosa ljudi do prostoživečih živali. Bath in Bouchanan (1989) pa poudarjata, da je pri raziskavi odnosa ljudi do problematičnih vrst potrebno upoštevati vse ciljne skupine v območju in ne zgolj najglasnejših. Enako nevarno za pravilno orientacijo pri odločanju je namreč upoštevati zgolj zagovornike utopično-varstvenih konceptov, kot nasprotne skupine prizadetih, pogosto celo sovražno razpoloženih prebivalcev. Ne smemo se zanašati, da se bodo prizadete skupine počasi sprijaznile s posledicami odločitev, ki so nastale zunaj njihovega okolja in pri katerih niso mogli soodločati. Elementi tolerance prizadetih oziroma oškodovanih ljudi so namreč povezani s ravnem njihovega poznavanja pomembnih dejstev o problematičnih vrstah. Slednje tudi pomeni, da je mogoče na javno mnenje vplivati oziroma je možno letega kondicionirati z obveščanjem ljudi, demonstracijo uporabe primernih preprečevalnih sredstev, organiziranjem naravovarstvenih shodov, predavanji, izdajanjem publikacij o objektivni resnici problemov, itn. Klasični koncepti upravljanja problematičnih vrst v kulturni krajini, ki so sloneli zgolj na ugotovitvah avtekoloških raziskav in predpisih, niso več primerni za razreševanje današnjih dilem. Duda (1992) ugotavlja, da "včerajšna taktika ni najbolj pri-

merna za razreševanje današnjih problemov varstva problematičnih vrst". Isti avtor zato opozarja, da vključevanje javnomnenjskih raziskav v projekte upravljanja z prostoživečimi živalmi ter drugimi obnovljivimi naravnimi viri ni več nepotrebno razkošje, temveč nuja.

Poleg sprotnega vgrajevanja znanja, pridobljenega s sodobnimi oblikami raziskovalnega dela v projekte varstva, je vključevanje ugotovitev javnomnenjskih raziskav drugi ključni imperativ uspešnosti upravljanja z divjimi živalmi ter drugimi obnovljivimi naravnimi viri. Spreminjanje pomenskega rangiranja prostoživečih živali od "družbene lastnine posebnega pomena, ki je (bila) zaupana v upravljanje lovcem" do naravnega vira v državni lasti in s tem v lasti vseh državljanov, je pomembno dejstvo, ki se ga klasične interesne skupine "porabnikov" v Sloveniji (lovci, kmetje, gozdarji) še ne zavedajo. Slednje pa prav kliče po nujnosti javnomnenjskih raziskav in sistematičnega komuniciranja z izpostavljenimi ciljnim skupinami prebivalcev, ki bodo morali v prihodnosti tudi sami sprejeti del soodgovornosti za uspešno dolgoročno varstvo prostoživečih živali.

LITERATURA

1. Adamič, M. 1993. Landscape ecological aspects of the conservation of large predators in Slovenia. The Role of Landscape Ecology in Forestry. Proc. IUFRO Working Party Landscape Ecology Conference: 61-70, Ljubljana 1993.
2. Adamič, M. 1994. Izhodišča za za oblikovanje nacionalne strategije dolgoročnega varstva vitalne populacije rjavega medveda (*Ursus arctos* L.) v Sloveniji. Poročilo za Komisijo za redke in ogrožene živalske vrste pri Ministrstvu RS za kulturo. 13 str. Oddelek za gozdarstvo BF, Ljubljana 1994.
3. Bath, A.J., Buchanan. 1989. Attitudes of interest groups in Wyoming toward wolf restoration in Yellowstone National Park. *Wildlife Society Bulletin* 17: 519-525.
4. Burns, J.E. 1986. Managing political habitat for grizzly bear recovery. p.2-13 in Contreras, Evans Compil.: Proc. Grizzly Bear Habitat Symp. USDA Forest Service GTR INT-207. Ogden UT. 1986.
5. Cionjak, L., Ruff, R.L. 1990. Human-bear conflicts in Yugoslavia. Trans. 19th IUGB Congress: 573-580. NINA Trondheim 1990.
6. Craven, S.R., Decker, D.J., Siemer, W.F., Hyngstrom, S.e. 1992. Survey use and landowner tolerance in wildlife damage management. Trans. 57th North American Wildlife and Natural Resources Conference: 75-88. Wildlife Management Institute, Washington, D.C. 1992.
7. Frkovič, A., Ruff, R.L., Cionjak, L., Huber, D. 1987. Brown bear mortality during 1946-85 in Gorski Kotar, Yugoslavia. *Int. Conf. Bear Res. and Manage.* 7: 87-92.
8. Gilpin, M.E., Soule, M.E. 1986. Minimum viable populations: processes of species extinction. p.19-34 in M.E. Soule ed.: *Conservation Biology. The Science of Scarcity and Diversity*. Sinauer Assoc. Inc. Publ., Sunderland, Massachusetts
9. Kaczensky, P. 1996. Zuviel Mensch für den Bär?. *Der Anblick, Graz* 9/96: 16-20.
10. Kellert, S. R. 1996. Public attitudes towards bears and their conservation. *Proceedings of the 9th International Conference on Bear Research and Management*: 293-305. Grenoble 1996.
11. Kolstad, M., Mysterud, I., Kvam, T., Sorensen, O. J. 1986. Status of the brown bear in Norway: Distribution and population 1978-82. *Biological Conservation* 38: 79-99.
12. Korenjak, A. 1995. Človek in velike zveri v Avstriji in Sloveniji. Javnomnenjska raziskava o medvedu, volku in risu kot ocena možnosti varstva problematičnih živalskih vrst. Diplomsko naloga: 74 str. Oddelek za gozdarstvo BF v Ljubljani.
13. Kraus, E. 1991. Die Vorgeschichte zum WWF-Projekt Braunbaer. *Forschungsbericht Braunbaer* 1: 4-5. Bericht 2/1991. WWF Oesterreich, Wien 1991.
14. Mysterud, I., Muus Falck, M. 1989a. The brown bear in Norway, I: Subpopulation ranking and conservation status. *Biological Conservation* 48: 21-39.
15. Mysterud, I., Muus Falck, M. 1989b. The brown bear in Norway, II: Management and planning. *Biological Conservation* 48: 151-162.
16. Staniša, C. 1996. Primerjava metod za ugotavljanje prisotnosti velikih zveri. Diplomsko naloga: 89 str. Oddelek za gozdarstvo BF v Ljubljani.
17. Tucker, P., Pleischer, D.B. 1989. Attitudes of hunters and residents toward wolves in north-western Montana. *Wildlife Society Bulletin* 17: 509-514.